

METAMORPHOSES OF THE SUPERNATURAL IN THE ACHIEVEMENT OF MODERN IDEAS

Vanya Dobрева

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, v.dobрева@unibit.bg

Boryana Buzhashka

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, b.buzhashka@unibit.bg

Abstract: In December 1856, in the town of Lom, Northwestern Bulgaria, the teacher Krustyo Pishurka staged the melodrama "The Sufferings of Genevieve". This was the second performance in Bulgarian lands during the Bulgarian Revival in the 19th century, after the comedy "Mihal", Bulgarianized by the teacher Sava Dobroplodny, was performed in Shumen. The performance in Lom was received with great enthusiasm by the audience and in the following decades the melodrama "The Sufferings of Genevieve" would be performed in almost all Bulgarian territories by amateur troupes of actors, becoming one of the most significant theatrical phenomena in the new Bulgarian culture. The play "The Sufferings of Genevieve" was translated into Bulgarian from Serbian. The plot is borrowed from a medieval legend in which the supernatural (the miracle) plays a fundamental role. The reasons why the highly educated scribe of his time, Krustyo Pishurka, turned to this play were most likely related to the state of the audience. The Bulgarian spectator was yet to discover the art of theatre and to be educated in aesthetics and a sense of artistic convention. In the period of the 1850s, audiences still lived in an environment where the supernatural was accepted as an immediate reality. Additionally, the sense of the presence of the supernatural was reinforced by folk beliefs, hagiographic literature, festivals, rituals, etc. The analysis of the plot, the actant model, and the focus on compositional and signifying elements in the melodrama "The Sufferings of Genevieve" shows how modern ideas and content emerge within traditional notions built on actionable supernatural representations and images.

Keywords: Krustyo Pishurka, "The Sufferings of Genevieve", plot, supernatural, culture

МЕТАМОРФОЗИ НА СВРЪХЕСТЕСТВЕННОТО В ПОСТИГАНЕТО НА МОДЕРНИТЕ ИДЕИ

Ваня Добрева

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, v.dobрева@unibit.bg

Боряна Бужашка,

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, b.buzhashka@unibit.bg

Резюме: През декември 1856 г. в гр.Лом, Северозападна България, учителят Кръстьо Пишурка поставя мелодрамата „Многострадална Геновева“. Това е второто представление по българските земи от периода на Българското възраждане през XIX век, след като в Шумен се изиграва побългарената от учителя Сава Доброплодни комедия „Михал“. Представлението в Лом е посрещнато с огромен възторг от публиката и през следващите десетилетия мелодрамата „Многострадална Геновева“ ще се играе в почти всички български територии от самодейни трупи актьори, превръщайки се в едно от най-значимите театрални явления в новата българска култура. Пиесата „Многострадална Геновева“ е преведена на български език от сръбски език. Сюжетът е взиман от средновековна легенда, в която свръхестественото (чудото) играе основополагаща роля. Причините, високо образованият за времето си книжовник Кръстьо Пишурка да се ориентира към тази пиеса, най-вероятно са свързани със състоянието на публиката. Тепърва българският зрител ще открива изкуството на театъра и ще се възпитава в естетика и усет за художествена условност. В периода на 50-те години на XIX век публиката все още живее в среда, в която свръхестественото се приема за непосредствена реалност. Допълнително, усещането за присъствието на свръхестествено се подсилва от народните вярвания, от житийната литература, от празниците, обредите и т.н. Анализът на сюжета, на актантния модел, фокусирането върху композиционни и значещи елементи в мелодрамата „Многострадалната Геновева“ показва как в рамките на традиционните представи, изградени върху действени свръхестествени представи и образи се зараждат модерните идеи и съдържание.

Ключови думи: Кръстьо Пишурка, „Многострадална Геновева“, сюжет, свръхестествено, култура

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Епохата на Българското възрождане (XVIII-XIX в.), както посочват и изследователите, е време на интензивно модерно развитие. Както в останалите балкански и европейски региони, така и по българските земи (в този период, част от Османската империя), се активизират процесите за консолидация на нацията, поставят се въпросите за постигане на самостоятелна църква и държава (Генчев, 2010).

През 50-те години на XIX век възникват първите български читалища, превърнали се в емблема на новобългарската култура. През пролетта на 1856 г. в град Шумен е основано читалище „Архангел Михаил“, днес читалище „Добри П.Войников“. Това е второто читалище по българските земи след основаното в Свищов, като бързо се превръща в център на културния живот (Велев, 2022). На 15 август 1856 г. тук се поставя побългарената от известния книжовник и учител Сава Доброплодни. комедия „Михал“.

През 1856 г. своя път започва и читалище „Постоянство“ в Лом, в което активно работи известният възрожденски учител и книжовник Кръстьо Пишурка. Възрожденският деец завършва известното училище Куручешме в Истанбул (Бужашка, 2020). Владее няколко езика, увлича се по драматургия. Кръстьо Пишурка организира в Лом, също през 1856 г., представление на пиесата „Многострадална Геновева“ – това е втората театрална проява по българските земи. (Стефанов, 1997)

И двете пиеси – „Михал“ и „Многострадалната Геновева“, се радват на дълъг театрален живот, заемайки едно от първите места в репертоара на любителските трупи от начеващи български актьори преди Освобождението (Пенев, 1975).

Двете пиеси се различават както в поставяне и постигане на драматургичните си цели, така и в жанрово отношение. „Михал“ е комедия, издържана в класическите трактовки: сюжетът и персонажите са дело на авторовото въображение, базирани са върху съвременна проблематика. Изследователите са установили, че „Михал“ е преработка на гръцката комедия „Лапрентис“, която на свой ред пък е погърчен вариант на Молиеровата комедия „Скъперникът“. Анализът показва, че такъв процес на адаптация на оригинално произведение към рецепционните нагласи на публиката, а не неговата точна транслитерация, характеризира развитието и на други източноевропейски и балкански култури. Посредством тази адаптация (побългаряване, посърбчаване, погърчаване) в оригиналната творба се внасят познати за публиката елементи от националната среда и типологията на персонажа. Тези промени създават предпоставки за естетическата идентификация между героя на творбата и случващото се и читателя/зрителя. Например, комедията „Михал“, в нейния български вариант, разработва с много повече вещина темата за глупостта, докато проблемите за скъперничеството и неговото въздействие върху обществото (централен проблем в „Скъперникът“ на Молиер“) остават в своя зачатъчен вид. (Добрева, 2022)

На свой ред, „Многострадална Геновева“, определена от преводача като *жалостно позорище*, представя популярния от края на XVIII и началото на XIX век жанр *мелодрама*. Етимологично понятието мелодрама се състои от старогръцката дума за песен – *мелос*, и жанра *драма*, който се съсредоточава върху разработването на съвременна сезмейна история (Дидро, 1981). Мелодрамата е типична драматургична форма за буржоазната епоха, в която емоционалният свят на героите се използва като инструмент за постигане на катарзис. При това значителна роля за разкриването на персонажните състояния се отдава на песента.

В „Речник на театъра“ Патрис Пави отроява една от характерните особености на този жанр – поляризирането на персонажите. Героите са или положителни, възплъщение на доброто, или крайно отрицателни, изпълнени с лоши помисли. Тази едноплановост на характера ги лишава от трагическия избор – те реализират своето драматично поведение без да се съмняват в намеренията си или чувствата си. (Пави, 1991, с.175). Местото на действие в мелодрамата е симпатично за природата на жанра: изборът пада върху тайнствеността – замък, безлюдни и диви места. За развитието на мелодрамата значение има и естетиката на романтизма, с интереса към индивида и неговата свобода. Във връзка с това, към въвеждане и разгадаване на мистичното, към възстановяване на миналите традиции, на образците на народната култура и формите на свръхестественото.

Може да се приеме, че решението на Кръстьо Пишурка да постави мелодрама пред ломското гражданство отговаря на съвременната ситуация – мелодрамата е модерна драматична форма за Европа в онзи момент. От друга страна, посредством мелодрамата на българска сцена се постигат и допълнителни цели. На първо място, българската публика се запознава с театъра като синкретично изкуство – единство между текст и игра. Във възрожденските вестници от 40-те и 60-те години излизат няколко преводни драми, но те се възприемат като текст, като интересно четиво.

На второ място, започва да се формира усещане за художествена условност: нужен е по-дълъг период, за да може публиката да не възприема онова, което наблюдава, като истинско, като непосредствено случващо се. Патриархът на българската литература Иван Вазов описва в класическия си роман „Под игото“ представлението „Многострадална Геновева“ в българското градче „Бяла Черква“ (днешен Сопот), като

подчертава тази особеност на българската публика да приема играната пиеса като действително случващо се пред очите му събитие.

На трето място, публиката живее в реалността на свръхестественото. Зетят на Кръстьо Пишурка, големият български етнограф Димитър Маринов, обобщава фолклорните представи за непосредствената връзка между естествения и свръхестествения свят. Естественият е вещественият свят, той се състои от форми и предмети, постижими за човека. За разлика от естествения, свръхестественият свят се населява от извънземни сили, които обаче управляват/насочват естествения свят и неговите жители. Свръхестествени са Бог, светиите, други същества с животински или човешки произход. Общото е, че влички те определят живота и съдбата на хората, формират аксиологичния ред в обществото (Маринов, 2003).

Възможно е, Кръстьо Пишурка за се ориентира към мелодрамата „Многострадална Геновева“, тъй като в пиесата и на сюжетно, и на персонажно ниво се реализират метаморфозите на свръхестественото – в драмата то загубва своите трансцендентни основания, за да се превърща в човешка мотивация, в повод за емоционална реакция и др. Разбира се, персонажите са подложени на крайна поляризация, те са еднопланови, като първа ще се търси по-задълбоченото им трактуване. Но на етапа на първите театрални представления през 50-те години на XIX век „Многострадална Геновева“ подпомага и емоционалното възпитание на публиката. От друга страна, Васил Стефанов подчертава, че една от причините за успеха на пиесата е рецепцията и като алегория на побеждаващата справедливост. Действително, сюжетът на „Многострадална Геновева“ се отнася до епохата на войните, които Карл Велики води с иноверците. Възможно е в този факт също да се открива подтик за разпространението на пиесата в балканска и българска среда.

2. ВЪПРОСИ НА СЮЖЕТА И ПЕРСОНАЖНАТА СИСТЕМА В „МНОГОСТРАДАЛНА ГЕНОВЕВА“

Известно е, че в България „Многострадална Геновева“ се разпространява посредством превод от сръбски език. Не е ясно кой е оригиналният източник на мелодрамата – дали романът на Кристофър Шмит или творбата на Людовик Тик.

В основата на сюжета е заложена средновековната легенда за живота на Геновева фон Брабант, живяла през VIII век. Не е установено дали Геновева е реална историческа личност, но разказът за нейната съпругеска вярогност и упование в Бог се оказват вдъхновяващи. През XV век теологът Матиас Емихий записва в ръкопис легендата за Геновева, я малко по-късно текстът с легендата попада в латинските свещени книги. През XVIII и през XIX век историята на Геновева се разработва в различни жанрове – роман, пиеса, опера и др., като получава огромна популярност. (ru.knowledgr.com)

Действието в средновековната легендата разказва как Геновева, дъщеря на херцога на Брабант и съпруга на граф Зигфрид, е обвинена в изневеря. Осъдена на смърт, тя е спасена от слугата, на когото е наредено да я убие заедно с новородения ѝ син. През следващите шест години Геновева заедно с детето си живее в пещера, храни се с корени на дървета и с мляко на сърна. Поддържа я само вярата в Бог, който защитава невинните и възстановява справедливостта. Междувременно съпругът ѝ, който не подозира, че Геновева е жива, разкрива несправедливото ѝ оклеветаване и осъзнава дълбочината на извършеното престъпление. Един ден по време на лов, преследвайки сърната, която е помогнала на неговите съпруга и син, Зигфрид се озовава пред тайнствена пещера. Тук той открива Геновева и техния син и ги връща в двореца.

Легендата, изградена в традициите на средновековните религиозни съчинения, се конструира върху мотива за изпитанието. Геновева е подложена на проверка, преминава през отделните препятствия без и за момент да подложи на съмнение вярата си в Бог. Така, разбирането за силите на свръхестественото, за неговата изначална справедливост, има доминираща функция в легендата. Въпросите за вярата и божественото предопределение определят сюжетното развитие и съдбата на персонажите.

На свой ред, сюжетът в мелодрамата „Многострадална Геновева“ се състои от събития, които се основават върху средновековната легенда. Мястото на действие се ситуира в двореца, тъмницата и пещерата, с поляна пред нея. В драмата твърде лапидарни са историческите подробности за периода, в който се развива действието, липсват религиозни сцени с техните съставни елементи. Прави впечатление обаче, че мелодрамата е наситена с битови компоненти, отношенията се характеризират със своята ежедневност, конфликтът има чисто човешка мотивация.

Българският превод показва, че липсва и съзнание за социалния ранг на персонажите. Обяснението най-вероятно е в егалитарното състояние на българското общество от епохата на Възраждането. По исторически причини, това общество е изгубило представа за йерархическите субординационни отношения, утвърдени на Запад. Персонажите Зигфрид (в текста – Сигфрид) и неговата съпруга графинята нямат поведение на високостоящи в йерархията фигури. Фокусира се върху семейството като най-позната област от естествено състояние на живота.

За българския зрител лесно разбираем се оказва образът на Голос, на когото графът възлага управлението на страната. Завладян от престъпната си страст към Геновева, Голос забравя поетото към Сигфрид обещание и посяга на святостта на семейната чест. След отказа на Геновева, Голос я хвърля в тъмница, а след това – обрича я на смърт. Така персонажът се превръща в олицетворение на престъпни наклонности, които рушат най-близкото и познато на българина пространство – това на семейството.

При едно сравнение с народната култура ще се види, че злото в човешкия свят, според фолклорните представи, се интерпретира като проява на свръхестественото. Човекът по природа не притежава злото, а дяволът и свръхестествените същества са тези, които правят човек зъл и го отклоняват от доброто. В „Многострадална Геновева“ поведението на Голос обаче не е резултат от намесата на свръхестественото, а е следствие от обладалата го грешна страст. По такъв начин, индивидът, неговите наклонности и увлечения, показва мелодрамата, се превръщат в причината за разрухата на друг живот, на семейство, дори и на самия него (във финала Голос полудява).

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Трансформациите на свръхестественото в литературни творби, каквато е мелодрамата „Многострадална Геновева“, дава възможност да се проследят пътищата, по които модерната култура обозначава повишените възможности на личността да твори своята съдба. И действително, ако средновековната легенда за Геновева акцентува върху зависимостта на героинята от извънземните обстоятелства и сили, то литературната творба на модерната епоха възприема свръхестественото вече като художествен елемент. От тази позиция става ясно защо Кръстьо Пиширка се ориентира към „Многострадална Геновева“, мелодрамата, в която личността активно защитава своето право на семейно щастие, правото си на личен избор и твърдо понася човешките си отговорности.

БЛАГОДАРНОСТИ

Докладът е резултат от подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на МОН, България, за проучване по проект „Интердисциплинарно изследване върху вярванията и представите за свръхестествените и митичните сили, съхранени в културната памет на Северозападна България, и тяхната трансмисия през времето“, договор № КП-06-Н75/4 от 07.12.2023 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Бужашка, Б. (2020). България и българската общност в Истанбул 1913-2019 г. София: "За буквите - О писменехъ".
- Велев, В. (2022). Исторически преглед, развитие и съвременност на читалищното дело в България. София: За буквите- о писменехъ“..
- Генчев, Н. (2010). Българско възраждане. София:ИК „Изток-Запад“.
- Георгиева, А. (2017). Когато Господ ходеше по земята. София:Изток-Запад.
- Дидро, Д. (1981). Естетика и теория на изкуството.София: Наука и изкуство.
- Добрева, В. (2022). Българската възрожденска комедия. Типология и архитектура. София: ИК „Захари Стоянов“.
- Маринов, Д. (2003). Народна вяра. София: Изток-Запад.
- Melodrama. Narrative property. (2025). Britannica // <https://www.britannica.com/art/melodrama>
- Miller, R.K. (2022). Melodrama // https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-78318-1_185
- Пави, П. (1991). Словарь театра. Москва: Прогресс.
- Пенев, П. (1975). История на българския драматически театър. София:Наука и изкуство“
- Стефанов, В. (1997). История на българския театър. Т.1 София:АИ „Проф.Марин Дринов“.
- <https://ru.knowledgr.com/01499365/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%91%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0>
- <https://geneviedebrabant.com/en/legend/>